

Опольська Н. М.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ВИДИ ПРАВ І СВОБОД ДИТИНИ

В статті досліджуються види прав та свобод дитини. На основі досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців проаналізовано критерії класифікації прав та свобод дитини. Зроблено пропозиції щодо систематизації критеріїв класифікації прав та свобод дитини.

Ключові слова: права дитини, свободи дитини, критерії класифікації прав дитини.

Система прав та свобод людини встановлена Конституцією України, визначає основний зміст правового статусу людини і громадянина. Вони належать усім громадянам, як суб'єктивні права певного виду [1, 208; 211.] Система прав дитини є складовою системи прав людини та належить до числа ключових характеристик концепції прав дитини.

Права та свободи дитини є досить різноманітними за змістом, призначенням, можливістю реалізації, тощо. Для усунення труднощів при тлумаченні прав дитини науковці використовують їх впорядкування.

Завданням дослідження є охарактеризувати основні критерії класифікації прав та свобод дитини, окреслити основні підходи до дослідження проблеми, систематизувати критерії класифікації прав та свобод дитини.

Питання класифікації прав та свобод дитини неодноразово піднімалось у працях сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема Скакун О. Ф., Квітка Я. М., Ольховик Л. А., Кулапов В. В., Абрамов В. І., Борисова Н. Є., Коталейчук С. П. та ін. науковці досліджували систему прав дитини.

Аналізуючи літературу автор зіткнувся з низкою різних наукових підходів, серед яких основними є наступні критерії класифікації прав та свобод дитини: в залежності від нормативного закріплення, за сферою реалізації в суспільному житті; в залежності від аспектів взаємовідносин; за галузевою ознакою; відповідно до конституційного закріплення; за часом виникнення прав та свобод; за характером прав; в залежності від категорії неповнолітніх, що потребують особливого захисту; за обсягом відповідних прав і свобод; в залежності від наявності майнового змісту; в залежності від вікових можливостей дитини; в залежності від нормативного закріплення, та ін.

За кордоном, зокрема в Англії, Америці, Франції та ін. країнах найбільш поширеною є класифікація в залежності від нормативного закріплення прав дитини. Відповідно до цієї концепції права дитини поділяють на юридичні (позитивні) права та моральні.

Франклін Б. розкриває зміст даної класифікації. Юридичні права (legal right) – це права, які мають нормативне закріплення, прописані у законах держави та забезпечуються державно-правовими інститутами. Моральні право (moral right) не має законодавчого закріплення, проте, визнається більшістю. Це не закріплене, проте бажане право дитини [2, 10-15].

Проте, ми поділяємо позицію Родгема Г. [3, 58], який вважає, що використання поняття “право” у словосполученні “моральні права” є умовним, оскільки вони в більшій мірі відображають інтереси дітей, а не права.

На думку Кантвела Н. перелік прав дитини потрібно розглядати як компіляцію обов'язків держави по відношенню до дітей. Автор виділяє безпосередні обов'язки

держави (освіта, належна ювенальна система) та посередні (допомога батькам у вихованні) [4, 22].

Широковживаною в Україні є класифікація прав дитини в залежності від сфери реалізації в суспільному житті. Проте, науковці по різному підходять до цієї класифікації.

Зокрема, Коталейчук С. П. до особистих прав неповнолітніх відносить право на життя; право на захист від усіх форм насильства; право на повагу честі і гідності; право на свободу слова, світогляду та віросповідання; право на ім'я і набуття громадянства; право на невтручання в особисте життя, сімейне життя. До переліку економічних прав неповнолітніх входять право на власність, право на зайняття підприємницькою діяльністю; право на працю; право на користування об'єктами публічної (суспільної) власності, право соціального забезпечення. До категорії культурних прав неповнолітніх, автор відносить право на вільний розвиток особистості, право на об'єднання у громадські організації (участь у культурному і творчому житті), право на освіту [5, 14].

Рабинович П. М. і Ховранюк М. І. зазначають, що політичні права – це можливості людини брати участь у суспільному (державному та громадському) житті, впливати на діяльність різноманітних державних органів та громадських об'єднань [6, 11].

До політичних прав і свобод дитини належать: право вибору місця проживання (обмежене правом батьків на виховання), свобода об'єднання у громадські об'єднання, свобода мітингів та демонстрацій, право звертатися до органів державної влади (колективно, особисто, або за участю батьків, опікунів), право на інформацію та ін.

Російські науковці, зокрема, Абрамова В. І, Лактункіна Є. А. виділяють: громадянські права (особисті), політичні, економічні, соціальні, культурні, екологічні, інформаційні [7, 20].

Основним критерієм даної класифікації є однорідність матеріального змісту прав, свобод, та правових норм, які регулюють певний вид правовідносин. Дану класифікацію визначають основною, оскільки вона показує межі охорони прав дитини у різних сферах.

До громадських прав і свобод дитини належать: право на ім'я та національність, право на громадянство, право на життя, право на повагу до гідності, право на свободу та недоторканність, право на самобутність, право на безпечне для життя середовище, право на судовий захист прав та свобод (особисто, або за участю батьків, опікунів, тощо), право на свободу думки і слова та інші права.

Важливу групу прав та свобод дитини складають соціально-економічні права: право на охорону здоров'я, право на достатній рівень життя, право на приватну власність, право на підприємницьку діяльність, право на працю, право на відпочинок та ін.

Право на охорону здоров'я та медичну допомогу закріплене у ст. 49 Конституції, ст. 6 ЗУ “Про охорону дитинства”. Проте, високий рівень захворюваності серед дітей вказують на неефективність сучасної системи охорони здоров'я дитини. Статистика свідчить що на одну тисячу дітей віком до трьох років реєструється дві тисячі хвороб.

До культурних прав та свобод дитини належать право на освіту, свободу творчості, право на результати своєї творчої діяльності, та ін.

Наступна класифікація походить з взаємовідносин “дитина і сім'я”, “дитина і суспільство”, “дитина і держава”.

Аспект “дитина і сім'я” є важливим та актуальним, оскільки сім'я закладає основи виховання, що зазначено у преамбулі конвенції, готує дитину до самостійного життя в

суспільстві, створює умови для гармонійного розвитку дитини. Конвенція закріплює право дитини на сім'ю, право знати своїх батьків, право на їх турботу, право на контакт з батьками [8, 34-39].

Аспект дитина та суспільство виражається у праві дитини брати участь у житті соціуму, вносити свій вклад у його розвиток. До цієї групи відносять право на свободу думки, слова, релігії, свободу асоціацій та мирних зборів [8, 34-39].

Взаємовідносини “дитина і держава” також прописані у Конвенції про права дитини, де зазначено, що держава гарантує права та свободи дитини, приймає необхідні міри для здійснення прав дитини [8, 34-39].

Негодченко О. В. запропонував класифікацію прав і свобод людини на підставі їх функціонального забезпечення органами внутрішніх справ:

перша група – права і свободи, забезпечення яких здійснюється виключно органами внутрішніх справ або спільно з іншими державними органами за ініціативою органів внутрішніх справ;

друга група – права і свободи, до забезпечення яких органи внутрішніх справ залучаються іншими державними органами та установами;

третья група – права і свободи, забезпечення яких покладено на інші державні інституції, а органи внутрішніх справ забезпечують їх у межах покладених на них функцій боротьби зі злочинністю та охорони громадського порядку [9, 18].

В залежності від галузі права, яка регулює окремий вид суспільних відносин види прав та свобод дитини поділяють на: конституційні права; права за цивільним законодавством; права за трудовим законодавством; права адміністративним законодавством; права за сімейним законодавством; права за кримінальним законодавством.

Разом з іншими видами класифікацій, права дитини за галузевою ознакою поділяє Лактункіна Є. А. Автор також використовує класифікацію прав дитини за характером прав: матеріальні та процесуальні [7, 20].

Важливою, на нашу думку, є класифікація в залежності від категорії неповнолітніх, котрі потребують особливого захисту [7, 10], оскільки, вона характеризує основні проблемні питання, щодо положення дитини у сучасному суспільстві.

В залежності від категорії неповнолітніх, котрі потребують особливого захисту права дитини поділяють на права: дітей, що залишилися без батьківського піклування; дітей інвалідів; дітей – жертв військових та міжнаціональних конфліктів, жертв екологічних та техногенних катастроф, стихійних лих; дітей із сімей біженців та примусових переселенців; дітей – жертв насилля; дітей, що притягувались до кримінальної відповідальності; дітей, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі в виправних колоніях і т.д. [7, 10].

З точки зору Абрамова В. І. відповідно до конституційного закріплення права дитини поділяються на абсолютні (конституційні) та відносні (інші права дитини, які є загальноприйнятими). За часом виникнення права дитини поділяються на права першого покоління, права другого покоління та права третього покоління [10, 24].

Розглядаючи цю класифікацію Крестовська Н. М. зауважила, що на її думку останній критерій класифікації є недостатньо обґрунтованим. Оскільки права людини спершу формувались виключно щодо вільних, білих дорослих чоловіків. Жінки, діти, раби, що подекуди існували навіть у розвинутих країнах, до першого та другого поколінь прав людини не були допущені. Тобто, про права дитини можна говорити

тільки стосовно третього покоління прав людини, із застереженням, що остаточно їх система склалась в межах четвертого, сучасного покоління прав людини [11, 270].

За обсягом прав виділяють: загальнолюдські права та свободи особистості, адаптовані до особливого суб'єкта – дитини; та ювенальні (спеціальні) права та свободи [11, 271].

Досить часто в літературі зустрічається класифікація прав дитини в залежності від наявності майнового змісту: майнові та особисті немайнові права.

Ольховик Л. А. запропонувала класифікацію особистих немайнових прав дитини за цільовою направленістю: 1) особисті немайнові права, направлені на забезпечення фізичного та психічного благополуччя дитини (життя, здоров'я, сім'я, вибір місця проживання, виховання); 2) особисті немайнові права, направлені на забезпечення соціального буття дитини (право на реєстрацію народження, право на індивідуалізацію особи в суспільстві, право на освіту) [12, 10].

Корж-Ікаєва Т. Г. права і свободи неповнолітніх поділила за функціональним змістом на: 1) загальні – права та свободи, що необхідні для їх фізичного й біологічного існування та розвитку в конкретних історичних умовах; 2) особливі – права і свободи в тій чи іншій сфері управління або галузі права; 3) спеціальні – можливості щодо захисту своїх прав, свобод і законних інтересів [13, 12].

Відповідно до способу закріплення права дитини поділяють на права та свободи що закріплені у міжнародному праві та ті що закріплені у національному законодавстві. Такий вид групування є важливим, оскільки дає можливість виявити рівень розвитку національної системи прав дитини.

Законодавство про права дитини не просто має відповідати міжнародно-правовим стандартам захисту прав дитини, а має розвивати деталізувати, розширювати ці стандарти у національному законодавстві України.

Закріплені у міжнародному праві стандарти – це тільки бездушні форми, а змісту та духовності вони набувають у відокремленому суспільстві [49, 754].

Класифікація прав дитини за суб'єктом дозволяє виділити колективні та індивідуальні права дитини. Зокрема, до колективних прав дитини належать право на створення організацій, або вступу до них; до індивідуальних прав дитини належить право на розвиток, право на власну думку, тощо.

В залежності від можливості реалізації права людини поділяють на реальні та декларативні. Реальні права мають необхідні економічні та духовні передумови та чітко визначену і юридично закріплену процедуру їх реалізації. Декларативні права не мають таких ознак [14, 13].

Даний поділ, на нашу думку можна застосовувати і до прав дитини, оскільки для забезпечення прав дитини має важливе значення можливість їх реалізації.

До реальних прав дитини відносяться право на прізвище ім'я по батькові, право на освіту та ін. Декларативним, на нашу думку є право на достатній життєвий рівень, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, тощо.

В залежності від вікових особливостей дитини права дитини поділяють на: права малолітніх та права неповнолітніх.

Проте, на нашу думку доцільно створити загальну, але більш розширену класифікацію прав дитини в залежності від вікових особливостей.

На нашу думку права дитини в залежності від вікових особливостей поділяються на: права малолітніх дітей (до 14 років), права підлітків (від 14 до 16 років), та права осіб юнацького віку (від 16 до 18 років).

Таке групування має важливе значення, адже реалізація прав дитиною залежить від вікових особливостей її особистості. Поділ дитинства на три групи враховує відмінності анатомо-фізіологічного та соціально-психічного розвитку дитини, що дає змогу визначити особливості структури та змісту її прав. Крім того, поділ дитинства на три групи деталізує поняття “дитина” у різних галузях права, звільняє від необхідності використання термінів “особа віком від 14-ти до 16-ти років” або “неповнолітня особа віком від 16-ти до 18 років”, тощо.

Вважаємо, що можливість самостійної реалізації прав дитини є спеціальним критерієм класифікації. На нашу думку права дитини в залежності від її активності у здійсненні своїх прав поділяються на:

- права та свободи в яких дитина є об'єктом спеціального захисту та допомоги з боку батьків (ін. осіб), держави, суспільства;

- права та свободи в яких дитина є активним суб'єктом прав.

До прав та свобод в яких дитина є об'єктом спеціального захисту та допомоги з боку батьків (ін. осіб), держави, суспільства відносяться: права на користування послугами системи охорони здоров'я, право користуватися благами соціального забезпечення, право на захист від економічної експлуатації, право на захист від незаконного зловживання наркотичними, (психотропними) речовинами, право на захист від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень, право на захист від незаконного позбавлення волі, тощо.

До прав та свобод в яких дитина є активним суб'єктом належать: право вільного висловлення своєї думки з усіх питань, свобода асоціацій і мирних зборів, право на освіту, право на відпочинок, свобода думки, совісті, релігії тощо. Дитина може реалізовувати свої права та свободи, в яких вона виступає, як активний суб'єкт, лише при досягненні певної вікової межі.

Проте встановити цю межу складно, оскільки психологи доводять, що перехід дитини з одного вікового періоду до іншого для кожної особистості є індивідуальним, відбувається по різному.

Особливим видом класифікації, на нашу думку є класифікація в залежності від обмежень прав дитини правом батьків на її виховання:

права дитини, що можуть бути обмежені батьками, опікунами, іншими особами; та необмежені права дитини.

До прав дитини, які можуть бути обмежені батьками, опікунами, іншими особами належать: право дитини на інформацію; право вибору місця проживання дитини; релігійні права дитини; права щодо розпорядження майном. До необмежених прав та дитини належать: право на життя, виживання, право на ім'я, право на громадянство, право на користування послугами системи охорони здоров'я, свобода думки, совісті, право користуватися благами соціального забезпечення, право на освіту, та ін.

Таким чином можна зробити висновок, що класифікації прав дитини можуть здійснюватись на різних підставах. Права та свободи дитини можуть належати одночасно до декількох класифікаційних груп. Проте поділ прав дитини за різноманітними критеріями дозволяє визначити особливості, що притаманні виключно правам дитини, місце прав дитини в системі прав людини, тощо.

Більшість науковців відштовхуються від загальних класифікацій прав людини, застосовуючи їх до прав дитини. Інколи, автори виділяють класифікації, які застосовуються тільки до прав дитини, окреслюючи особливості її правового статусу, проте таких класифікацій у літературі недостатньо.

Крім того, певним недоліком в дослідженні даної проблеми є відсутність єдиного системного підходу до класифікації прав дитини.

На нашу думку, доцільно виділяти два види критеріїв класифікацій прав дитини: перший - загальні критерії та другий - спеціальні критерії класифікації прав дитини.

До загальних критеріїв класифікації прав дитини належать групування прав та свобод дитини: за сферою реалізації в суспільному житті; за галузевою ознакою; відповідно до конституційного закріплення; за часом виникнення прав та свобод; за характером прав; в залежності від категорії неповнолітніх, що потребують особливого захисту; за обсягом відповідних прав і свобод; в залежності від наявності майнового змісту; відповідно до способу закріплення; за суб'єктом; в залежності від можливості реалізації прав; в залежності від вікових можливостей дитини, тощо.

Такі способи класифікації дозволяють висвітлити загальні риси прав дитини, їх місце в системі прав людини. До спеціальних критеріїв класифікації прав дитини належать ті, які можна застосовувати виключно до прав дитини: в залежності від категорії дітей, що потребують особливого захисту; в залежності від активності дитини у здійсненні своїх прав, в залежності від можливості обмежень прав батьками, опікунами, тощо; в залежності від вікових особливостей дитини.

Використання спеціальних способів класифікацій прав дитини дозволяє виявити особливості прав та свобод дитини. Саме комплексний підхід, поєднання загальних та спеціальних способів класифікацій дозволяє висвітлити суб'єктивні права особи та проаналізувати особливості, що притаманні виключно правам дитини.

Використані джерела:

1. Конституційне право України: підручник для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти / НАН України; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка / В. Ф. Погорілко (ред.). – К.: Наукова думка, 1999. – 734 с.
2. *Franklin B.* The Rights of Children. Oxford: Basil Blackwell, 1986. – 237 p.
3. *Rodham H.* Children Under the Law. Harvard Educationan Revien, 1973. – 61.
4. *Cantwell N.* The history, content, and impact of the Convention on the Rights of the Child. Understanding Children's Rights. Children's Rights Center, University of Chent. Belgium, 1998. – 378 p.
5. Теоретико-правові проблеми правового статусу неповнолітніх в Україні та забезпечення його реалізації як один із основних напрямків діяльності міліції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / С. П. Коталейчук; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2004. – 17 с.
6. *Рабінович П. М. Ховеранюк М. І.* Права людини і громадянина: навчальний посібник. – К.: Атака, 2004. – 464 с.
7. Права дитини в контексті концепції стійкого розвитку: автореф. дис. канд. ... юрид. наук: 12.00.01 / Лактункіна Є. А.; Уральська державна юридична академія. – Екатеринбург, 2005 – 26 с.
8. *Лобанова Т. В.* Правовой статус ребенка в аспекте классификации его прав // Весник Башкірського університета. – Т. 13. – № 8 – С. 34-39
9. 18 Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ: організаційно-правові засади: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / О. В. Негодченко; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2004. – 36 с.
10. Права дитини та їх захист в Росії: загальнотеоретичний аналіз: автореф. дис. ... доктора юридичних наук: 12.00.01 / Абрамов В. И.; Саратов держ. акад. права. – Саратов, 2007. – 55 с.
11. *Крестовська Н. М.* Ювенальне право України: історико-теоретичне дослідження: монографія. – О.: Фенікс, 2008. – 332 с.
12. Особисті немайнові права дитини за цивільним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Л. А. Ольховик; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2006. – 21 с.
13. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Т. Г. Корж-Ікаєва; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2008. – 17 с.

14. Гіда О. Є Загальнолюдські стандарти прав людини і забезпечення їх реалізації в діяльності міліції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2000.

Опольска Н. М. Виды прав и свобод ребенка

В статье исследуются виды прав и свобод ребенка. На основе исследований отечественных и зарубежных ученых проанализированы критерии классификации прав и свобод ребенка. Сделаны предложения относительно систематизации критериев классификации прав и свобод ребенка.

Ключевые слова: права ребенка, свободы ребенка, критерии классификации прав ребенка.

Opol'ska N. M. Types of rights and freedoms of child. It is the article

The types of rights and freedoms of child are probed in the article. On the basis of researches of domestic and foreign research workers the criteria of classification of rights and freedoms of child are analysed. Suggestions are done in relation to systematization of criteria of classification of rights and freedoms of child.

Key words: rights for a child, freedom of child, criteria of classification of rights for a child.

Стеценко В. Ю.

**Київський національний університет
культури і мистецтв**

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ОBOB'ЯЗКОВОГО СОЦІАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті здійснений аналіз і дана характеристика публічно-правових основ обов'язкового медичного страхування. Особлива увага приділена питанням функціонування страхових фондів, ролі і значення держави в налагодженні механізму обов'язкового медичного страхування в Україні.

Ключові слова: Обов'язкове медичне страхування, публічне право, страхові фонди.

Сучасний стан системи охорони здоров'я України потребує негайного реформування. Висловлюються різні думки, щодо шляхів і засобів здійснення даного процесу. Одним з таких шляхів все частіше називається впровадження обов'язкового соціального медичного страхування. Тому особливої актуальності набуває питання правового регулювання даного виду страхування. В зв'язку з чим, необхідність чіткого усвідомлення та розуміння приватно-правових і публічно-правових елементів при здійсненні регулювання обов'язкового медичного страхування, а також співвідношення цих елементів, на наш погляд, є необхідним і дуже актуальним.

Проблеми відокремлення публічного і приватного права, а також їх співвідношення є об'єктом детального дослідження з моменту зародження юридичної науки в нашій країні і отримали достатньо детальну розробку в працях багатьох вчених, зокрема, О. А. Банчука, В. Т. Золотницького, І. В. Платонова, Ф. Карпова, В. М. Корецького, А. В. Кряжкова, А. Я. Курбатова, М. І. Малініна, К. О. Неволіна, М. К. Ренненкампа, М. Оріу та ін.

Як відомо, публічне право регулює “вертикальні відносини”, захищаючи при цьому, перш за все, сферу публічних інтересів. Тоді як приватне право регулює “горизонтальні відносини”, суб'єктами яких є рівноправні, вільні приватні особи, які прагнуть до реалізації власних приватних інтересів. “В публічному праві ціле (державою) є метою, а окрема людина грає підпорядковану роль, між тим як в приватному праві окрема людина є сама по собі метою, і будь-яке правовідношення стосується його